

Očinstvo i odnos s djecom nakon brakorazvoda

Kliček, Antonella

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:082337>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-21**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA

Antonella Kliček

OČINSTVO I ODNOS S DJECOM NAKON
BRAKORAZVODA

ZAVRŠNI RAD

mentorica: doc. dr. sc. Ana Tokić Milaković

Zagreb, 2022.

SADRŽAJ

UVOD	1
1. RAZVOD BRAKA	2
1.1. Razvod braka kao društvena pojava: rasprostranjenost i načini definiranja...	2
1.2. Obitelj nakon razvoda braka.....	4
2. OČINSTVO I ODNOS S DJECOM NAKON BRAKORAZVODA.....	5
2.1. Uključenost očeva u brigu o djetetu.....	5
2.2. Obilježja očeva kao odrednica roditeljstva i odnosa s djetetom.....	8
2.3. Uloga majke u roditeljstvu oca	10
2.3.1. Suroditeljstvo	11
2.3.2. Otušivanje djeteta od roditelja.....	13
2.4. Neka obilježja djeteta kao odrednice odnosa s ocem.....	16
2.5. Povezanost očinstva s psihološkom dobrobiti djeteta	18
3. ZAKLJUČAK	21
4. LITERATURA	24

Očinstvo i odnos s djecom nakon brakorazvoda

Sažetak:

Ovaj pregledni rad opisuje obilježja očinstva nakon razvoda braka, pruža uvid u značajne faktore povezane s kvalitetom odnosa oca i djeteta nakon brakorazvoda te utvrđuje povezanost obilježja očinstva i psihološke dobrobiti djeteta. Rad iznosi nalaze o slabljenju kvalitete očinstva nakon brakorazvoda. Uključenost očeva u roditeljstvo nakon brakorazvoda je relativno niska što se povezuje sa praksom dodjeljivanja skrbnništva majkama (npr. Braver i Griffin, 2000). Pad kvalitete očinstva koji se povezuje s fizičkom razdvojenosti od djeteta može biti manji kod očeva koje obilježava želja i motivacija za ostvarivanjem kontakata s djetetom, financijska stabilnost i visoko obrazovanje (Shevchenko, 2016). Indiferentni i permisivni odgojni stil, kao i slabije iskazivanje podrške i blagotvorne kontrole prema djetetu mogu se povezati sa padom u kvaliteti očinstva nakon razvoda (npr. Bastaits i sur., 2012). Važan faktor u odnosu oca i djeteta nakon brakorazvoda ima i majka koja može pozitivno usmjeriti odnos djeteta s ocem nakon razvoda braka kroz kvalitetno suroditeljstvo, ili negativno, pružajući otpor ocu kroz postupke koji doprinose otuđenju djeteta od oca (npr. Markham i sur., 2007). Oslabljeni odnosi oca i djeteta nakon brakorazvoda povezani su sa pojavom internaliziranih i eksternaliziranih problema kod djece koji mogu otežati njihov adekvatan socioemocionalni razvoj i ostvarivanje psihološke dobrobiti (npr. Nielsen, 2011).

Ključne riječi: razvod braka, očinstvo, suroditeljstvo, odnos oca i djeteta, psihosocijalna dobrobit djeteta

Fatherhood and Relationship with Children after Divorce

Abstract:

This review describes the characteristics of fatherhood after divorce, provides insight into significant factors related to the quality of the father-child relationship after divorce, and deals with the correlation between fatherhood characteristics and the psychological well-being of the child. The paper presents findings on weakening of the fatherhood quality after divorce. Fathers' involvement in parenting after divorce is rather low, which is related to the practice of assigning custody to mothers (e.g. Braver & Griffin, 2000). The decline in the quality of fatherhood associated with physical separation from the child may be less prominent in fathers that have the desire and motivation to be in contact with the child, financial stability and higher education (Shevchenko, 2016). Indifferent and permissive parenting styles, as well as weaker expression of support and beneficial control towards the child may be associated with a decline in the quality of fatherhood after divorce (e.g., Bastaits et al., 2012). An important factor in shaping fatherhood is also the mother, who can positively direct the child's relationship with the father after divorce through quality co-parenting, or negatively, through actions that contribute to the child's alienation from the father (e.g., Markham et al., 2007). Weakened father-child relationship after divorce is associated with the occurrence of internalized and externalized problems in children that can hinder their socio-emotional development and psychological well-being (e.g. Nielsen, 2011).

Keywords: divorce, fatherhood, coparenting, father-child relationship, psychosocial well-being of the child

Izjava o izvornosti

Ja, Antonella Kliček pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključiva autorica završnog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristila drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Antonella Kliček, v.r.

UVOD

Razvod braka sve je raširenija pojava u društvu. Prvi dostupni podaci o broju razvedenih brakova na području europskih zemalja su iz 1964. godine kada je zabilježeno 279 724 brakorazvoda na 3 351 579 sklopljenih brakova (Eurostat, 2021). Prema posljednjim podacima Eurostata (2021) koji su za 2019. godinu, među svim državama članicama Europske unije zabilježeno je 834 068 razvedenih bračnih zajednica na 2 240 542 sklopljena braka. Prema tome je vidljivo da razvod više nije društveni novitet već je riječ o demografskom trendu koji je u porastu, a ima značajne implikacije na funkcioniranje današnjih obitelji; djece i roditelja (Braver i Griffin, 2000). Uloga majki i očeva uslijed razvoda braka je nužno preoblikovana, te se postavlja pitanje tko se od roditelja lakše nosi s problemima koje nosi brakorazvod. Mnoga istraživanja ističu kako na žene pada velik broj odgovornosti poslije razvoda braka (primjerice, većinski preuzimaju brigu za djecu, javljaju se financijske teškoće...) te da ga doživljavaju traumatičnijim ne samo zbog osjećaja opterećenosti svakodnevnog obiteljskog funkcioniranja, već i zbog dojma neuspjeha, budući da je uloga majke i supruge tradicionalno kroz povijest poistovjećivana s identitetom žene (Hetherington i Kelly, 2002; prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006). S druge strane, tradicionalnom ulogom oca smatra se uloga skrbnika, to jest pružanje materijalne sigurnosti i potpore majci i djeci. Figura oca shvaćena je kao sekundarna naspram majčine, te su očevi često opisani kao „zaboravljeni roditelj“ u smislu podizanja potomstva (Rudan i Nikolić, 1998; prema Pahić i Miljević-Riđički, 2014). Ukoliko ulogu oca u životima djece sagledamo isključivo kroz kontekst pružanja financijske potpore, utoliko je moguće izvesti zaključak da muškarci nakon razvoda braka ne doživljavaju značajan gubitak. Pretpostavka da očevi u odgoju doprinose isključivo financijski te da razvod braka ne utječe značajno na njihove odnose sa djecom u skladu je s nekim prošlim vremenima, no takvo zaključivanje u suvremenom dobu podcjenjuje važnost očinstva. Naime, novija istraživanja pokazuju da se uloga oca promijenila tako da su očevi danas sve aktivniji u odgoju svoje djece zbog čega ih se smatra važnim faktorom u njihovom socioemocionalnom razvoju (Biller, 1993; Parke, 1996; Pleck, 1997; Clark i O'Brien, 2004, Gray i Anderson, 2012; svi prema Pahić i Miljević-Riđički, 2014). Dobra kvaliteta odnosa oca i djeteta nakon rastave braka predstavlja

benefit na gotovo svim poljima života, to jest povezuje se sa općom dobrobiti djeteta u obrazovanju, interpersonalnim odnosima i psihičkom zdravlju (Sandler i sur., 2008).

Cilj ovog preglednog rada je, na temelju dostupne znanstvene i stručne literature, opisati obilježja očinstva nakon razvoda braka te pružiti uvid u relevantne faktore povezane sa kvalitetom odnosa oca i djeteta u razdoblju nakon brakorazvoda, te utvrditi povezanost obilježja očinstva i psihološke dobrobiti djeteta.

1. RAZVOD BRAKA

1.1. Razvod braka kao društvena pojava: rasprostranjenost i načini definiranja

Razvod braka multidimenzionalan je fenomen. Moguće ga je izučavati s različitih polazišta, počevši od njegove rasprostranjenosti, pojavnosti i značaja u pojedinim kulturama, preko zakonskih definicija koje pravno reguliraju ovu društvenu pojavu pa sve do psihološkog pristupa koji razvod definira kao proces trajne bračne nestabilnosti (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Za početak diskusije o ovom fenomenu relevantno je sagledati neke statističke podatke koji ukazuju na to koliko je razvod braka u današnjem vremenu rasprostranjen. Eurostat (2021) izvještava da je stopa razvoda brakova na europskim prostorima u 2019. bila u omjeru 1,8 razvedenih brakova na 1000 osoba, što je više nego dvostruki porast u usporedbi s podacima iz 1964. godine kada je stopa iznosila 0,8 razvedenih brakova na 1000 osoba. Takav rast djelomično se pripisuje i činjenici da je institut razvoda braka od 60-ih godina prošlog stoljeća postao dostupan u državama poput Italije, Španjolske, Malte i Irske (Eurostat, 2021). Dakle, ne samo da je broj razvedenih brakova porastao, već je i njegova dostupnost raširena na države koje su povijesno tradicionalne i konzervativne po pitanju razvoda bračne zajednice (Eurostat, 2021). Ipak, ostavština takvih svjetonazora i kulturološka odrednica pojavnosti razvoda vidljiva je i u današnjoj statistici jer su stope razvoda u tim državama kontinuirano jedne od najnižih, a u njih se ubraja i Republika Hrvatska. Međutim, iako Hrvatska spada u države koje karakterizira snažan utjecaj tradicije, i kod nas je vidljiv trend smanjenja broja sklopljenih brakova, a porast broja razvedenih brakova. Konkretno, u 2011. godini je u Hrvatskoj zabilježeno 20 211 sklopljenih brakova, dok u 2020. godini taj broj iznosi 15 196 (DZS, 2020). Razvoda je 2011. godine bilo 5 662, te je njihov broj u konstantnom porastu do 2016. kada iznosi 7 036, a brojke su tek unazad nekoliko godina u padu, sa 5 153 razvedenih brakova u 2020. godini (DZS, 2020). Statistička objašnjenja koja se nude za takve trendove su društveni

čimbenici poput kasnijeg stupanja u brak, emancipacije žena i njihovo aktivno sudjelovanje na tržištu rada te razne gospodarske okolnosti koje negativno utječu na obiteljski život (Eurostat, 2021).

Slične prediktore za razvod braka u svom dugogodišnjem istraživanju trendova i razvoja ove društvene pojave pronalazi i Amato (2010) za područje Sjedinjenih Američkih Država. Ondje su stope razvoda braka visoke od trenutka kada je on omogućen, a interes za istraživanje uzroka i posljedica ove pojave pojavio se u 60-im godinama prošlog stoljeća, kada je pojavnost razvoda porasla u većini zapadnjačkih društava (Amato i Irving, 2005; prema Amato i James, 2010). Dakle, neke od odrednica koje su se pokazale utjecajnim na stabilnost braka u SAD-u su siromaštvo, nezaposlenost, nizak stupanj obrazovanja supružnika i odrastanje u obitelji bez prisustva oba roditelja (Amato i DeBoer, 2001; Bramlett i Mosher, 2002; Bratter i King, 2008; prema Amato, 2010). Amato i James (2010) pak u svome radu pružaju pregled podataka o razvodu za SAD i europske zemlje, nastojeći uočiti sličnosti i razlike među njima. Utvrdili su da ih povezuju ekonomski i demografski uzroci rastave braka, rizični faktori poput nezaposlenosti i disfunkcionalnih obiteljskih odnosa u odrastanju, a zatim i negativne posljedice na mentalno i psihičko zdravlje razvedenih partnera i djece (Amato i James, 2010). Zaključci do kojih su došli upućuju na to da je razvod u Europi i SAD-u pojava sa mnogo više sličnih nego različitih prediktora. Stoga je moguće pretpostaviti da će se i u ostalim kulturološki zapadnjačkim zemljama razvod braka odvijati u sličnim okolnostima, sa sličnim uzorcima i posljedicama.

Međutim, ono prema čemu se svaka pojedina zemlja može razlikovati je pravno uređenje razvoda braka. Prema hrvatskom zakonodavstvu brakorazvod može biti sporazuman, što znači da oba supružnika zajedno podnose prijedlog za prekid bračne zajednice, ili nesporazuman, to jest može biti pokrenut tužbenim zahtjevom jednog od supružnika (Obiteljski zakon, NN 98/19, čl. 50). Osim pravnog definiranja koje je specifično za svako pojedino zakonodavstvo, u psihološkom smislu pružanja definicije i razlikovanja vrsti razvoda suvremene teorije dijele ih prema stupnju konflikta u kojemu se supružnici nalaze u procesu razvoda (Johnston i Campbell, 1999; Marshack 2009; svi prema Buljan–Flander i Roje Đapić, 2020). S obzirom na to, razvod može biti *prijateljske naravi* što znači da bivši partneri imaju kvalitetnu komunikaciju te čak zadržavaju određenu toplinu u odnosu kada je u pitanju dogovor oko i druženje sa zajedničkom djecom. Zatim, razvod za neke bivše supružnike može biti shvaćen kao *sklapanje posla*, to jest kao vrlo hladan i poslovan dogovor, ali pošten i korektan prema svim uključenim stranama. I na kraju postoji *visokokonfliktni razvod* kojeg mogu obilježavati

razni oblici neprijateljskog ponašanja roditelja te općenito visok stupanj neslaganja oko svih okolnosti razvoda (Hetherington i Kelly, 2002; prema Buljan–Flander i Roje Đapić, 2020).

Razvod je složena pojava koja je odraz kulture i procesa koji se u njoj trenutno odvijaju, pravnog okvira u koji je postavljen, a određuju ga i karakteristike ljudi koji se u njemu nađu. No, u mnoštvu perspektiva o brakorazvodu moguće je pronaći zajednički nazivnik, a to je ustaljenost njegova pojavljivanja i suvremeno shvaćanje ovog fenomena kao sastavnog i gotovo neizbježnog dijela obiteljskog života budući da postoje predviđanja koja tvrde da će danas otprilike polovica sklopljenih prvih brakova završiti razvodom (Finley i Schwartz, 2007). Zbog visoke pojavnosti razvoda u društvu, nameće se pitanje o njegovom utjecaju na obiteljsku strukturu i funkcioniranje, a neizostavno je i proučavanje utjecaja i posljedica brakorazvoda na uključene pojedince; bivše partnere i njihovu djecu.

1.2. Obitelj nakon razvoda braka

Razvod braka predstavlja veliku promjenu u obitelji. Najčešće je riječ o neugodnom iskustvu koje djeluje kao izvor stresa za sve članove obitelji (Sandler i sur., 2008.). Stoga kada analiziramo obiteljsku zajednicu nakon razvoda, neizbježno je promatrati sva tri značajna odnosa; odnos između oca i majke, majke i djeteta te oca i djeteta jer kvaliteta funkcioniranja svakog od njih ovisi djelomično o kvaliteti preostalih odnosa (King, 2006; prema Kalmjin, 2012). Kada su u pitanju bračni partneri koji prolaze kroz razvod, postoje dva teorijska objašnjenja koja se u stručnoj psihološkoj literaturi najčešće koriste kako bi objasnila specifičnosti nošenja pojedinaca sa ovom vrstom stresne životne situacije (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Prvi je takozvani *model obiteljske krize* koji se temelji na shvaćanju da se u životu pojedinaca javljaju stresori te da reakcija na njih ovisi o kapacitetima osobe za nošenje sa izazovnim situacijama i okolišnim čimbenicima koji mogu dodatno olakšati ili otežati individualni doživljaj stresa (McCubbin i Patterson, 1982; prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Nešto opsežniji i detaljniji je drugi teorijski *model otpornosti, suočavanja i prilagodbe na obiteljski stres* (McCubbin i McCubbin, 1996; prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Ovaj model uključuje više elemenata kada pojašnjava što sve uvjetuje reakciju pojedinca na razvod, kao što je na primjer faza u kojoj se brak nalazi, stečena sposobnost suočavanja sa krizama, potpora ostatka obitelji, želja za uspostavljanjem stabilnog stanja u braku i slično (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Majke i očevi mogu biti manje ili više uspješni u adekvatnom nošenju sa stresom uslijed razvoda, no činjenica jest da

roditeljstvo pod utjecajem stresnih čimbenika često gubi na kvaliteti, što se povezuje s povećanim napetostima u odnosima s djecom i učestalijim pojavljivanjem problema kod djece (Hetherington i Stanley-Hagan, 1999.; prema Sandler i sur., 2008). U skladu sa time, kod djece se tijekom i nakon razvoda mogu javiti emocionalne reakcije kao što je strah od napuštanja, zabrinutost za roditelje, tuga, potištenost, osjećaj osamljenosti ili odbačenosti, sukob lojalnosti, a ponekad i bijes i agresija (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Najveći izazov za roditelje nakon razvoda braka je izbjeći pojavu upravo takvih potencijalno problematičnih reakcija te stvoriti okruženje i mogućnosti za pozitivan odnos djeteta sa majkom i ocem (Sandler i sur., 2008). Iako u većini slučajeva djeca ostaju živjeti s majkom (Scott i sur., 2007), oba roditelja bi trebala nastaviti sudjelovati u odgoju djece nakon razvoda braka, a zbog važnosti privrženosti djece ocu za njihov zdrav razvoj (Parke, 2004; prema Schwartz i Finley, 2009) u daljnjem će radu biti riječi o uključenosti očeva u roditeljstvo nakon razvoda braka.

2. OČINSTVO I ODNOS S DJECOM NAKON BRAKORAZVODA

2.1. Uključenost očeva u brigu o djetetu

Uključenost očeva u roditeljstvo može se definirati kao kombinacija dostupnosti i stavljanja na raspolaganje djetetu, izravne komunikacije sa djetetom i preuzimanja odgovornosti za dijete u smislu brige o njegovim financijskim, zdravstvenim i emocionalnim potrebama (Lamb, 1987; prema Troilo i Coleman, 2012). Brojne meta-analize pokazuju da je angažiranost i prisutnost oba roditelja u najboljem interesu djeteta, osim u slučajevima zlostavljanja ili iznimno manjkavih roditeljskih kapaciteta (Baude, Pearson i Drapeau, 2016; Nielsen, 2017; svi prema Buljan–Flander i Roje Đapić, 2020). Stoga je iznimno bitno da se elementi uključenosti oca u roditeljstvo kao što su kognitivne aktivnosti (razmišljanja o djetetu), emocionalne aktivnosti (pokazivanje nježnosti) i vanjsko ponašanje (igra), te materijalno zbrinjavanje djeteta, moralni odgoj i emocionalna potpora majci održe i nakon razvoda braka (Day i sur., 2005; prema Čudina–Obradović i Obradović, 2006). Međutim, prilikom razvoda braka najčešće dolazi do fizičkog razdvajanja obitelji, to jest podjele na dva kućanstva. Za očeve je to nepovoljna okolnost jer se kroz povijest, a to potvrđuje i današnja praksa, skrbništvo nad djecom najčešće dodjeljivalo majkama što očeve samo po sebi čini manje prisutnima u životu djeteta. U Hrvatskoj su prema podacima Državnog zavoda za statistiku za 2019. godinu djeca na odgoj i skrb povjeravana majkama u 77,6 % slučajeva, a očevima tek u 12,4 % slučajeva. Slično je i na području Sjedinjenih Američkih Država gdje nakon brakorazvodnih parnica 90% očeva ne

postane primarni skrbnik (Meyer i Garasky, 1993; prema Braver i Griffin, 2000). Takvi podaci su u skladu s društveno ukorijenjenim tradicionalnim mišljenjem da su majke prvenstveno odgovorne za odgoj, dok očevi preuzimaju druge uloge u obiteljskom životu te su na neki način „neobavezni roditelji“ (Adamson, 2018; prema Buljan–Flander i Roje Đapić, 2020). Ova društvena slika o očevima i dalje je aktualna, no veću ulogu od društvenih predrasuda na uključenost očeva u roditeljstvo ima muškarčeva procjena samog sebe i važnosti koju misli da ima u životima svoje djece (Maldonado, 2005; prema Troilo i Coleman, 2012).

Uvid u perspektivu samih očeva o njihovoj roditeljskoj ulozi kao i jedan od načina grupiranja očeva prema stupnju angažiranosti u roditeljstvo pružaju autorice Troilo i Coleman (2012) koje su se bavile temom samopercepcije očeva nakon brakorazvoda. Provele su intervjue sa 20 razvedenih nerezidencijalnih očeva s ciljem utvrđivanja na koji način oni procjenjuju svoj očinski identitet. Zanimljivo, svi ispitanici očevi su sebe smatrali uključenim roditeljem. Ipak, autorice su analizom izjava dobivenih u intervjuu razvrstale očeve u tri skupine: potpuno uključeni očevi (eng. full-time fathers), povremeno potpuno uključeni očevi (eng. part-time full-time fathers) i djelomično uključeni očevi (eng. part-time fathers). *Potpuno uključeni očevi* su oni muškarci koji su se okarakterizirali kao očevi s visokim stupnjem uključenosti u život djeteta, bilo da ono stanuje s majkom ili s ocem. *Povremeno potpuno uključeni očevi* su očevi koji su aktivno uključeni u život svoje djece, ali u najvećoj mjeri kada su ona sa njima, dok su u preostalo vrijeme posvećeni sebi, svojim profesionalnim i osobnim interesima. *Djelomično uključeni očevi* su oni koji smatraju da je briga i skrb za dijete svakodnevni zadatak majke, dok je na ocu odgovornost za financijsku potporu i provođenje vremena s djetetom u zabavnim, opuštajućim aktivnostima. I drugi autori pružaju svoju kategorizaciju za shvaćanje najčešćih oblika sudjelovanja oca u roditeljstvu nakon brakorazvoda. Autorice Wallerstein i Lewis (2009) objašnjavaju kontakte između očeva i njihove djece na temelju longitudinalnog istraživanja. Spomenuta studija je započela 1971. godine te je obuhvatila 60 obitelji koje su trenutno prolazile kroz razvod. Sudjelovalo je 131 dijete u dobi od tri do osamnaest godina, njihovi roditelji prosječne starosti oko 30 godina, a prosječna duljina braka bila je 11 godina. S roditeljima i djecom provedeni su dubinski intervjui u vrijeme razvoda, 18 mjeseci nakon razvoda te ponovno pet, deset i 25 godina kasnije. U konačnici je postavljena kategorizacija od četiri grupe očeva koji se razlikuju po količini kontakta sa odraslom djecom. Prva skupina su očevi koji nemaju nikakav kontakt s djecom. Sljedeća grupa su bili očevi s iznimno rijetkim i sporadičnim kontaktom s djetetom (primjerice, nekoliko puta godišnje). Treća skupina su očevi koji imaju dobru povezanost s djecom te sada kada je dijete odasla osoba, ostvaruju i odnose s

unučadi. Posljednja utvrđena grupa očeva su oni očevi čiji su odnosi sa djecom iznimno nestabilni i nepredvidljivi, primjerice, ako je u obitelji bilo više djece, s nekima mogu imati čest, stabilan odnos, dok s drugima nemaju nikakav. Na temelju ovih dvaju podjela vidljivo je da uključenost očeva može varirati od one maksimalne s podržavajućim i privrženim odnosom s djetetom, pa sve do nepostojećih kontakata. Objašnjenja za nastanak takvog raspona oblika uključenosti oca u život djeteta poslije razvoda su raznolika. Mogu se povezati sa raznim faktorima koji su uključeni u formiranje odnosa djece i roditelja nakon brakorazvoda, poput kvalitete odnosa s ocem prije braka, novo romantično partnerstvo oca i koliko brzo poslije razvoda, zatim djetetovo odbijanje kontakta, majčina potpora ili onemogućavanje odnosa s ocem i slično (Wallerstein i Lewis, 2009). S druge strane, očeva uključenost se može objasniti očevim osobnim razumijevanjem toga što znači biti aktivno uključen roditelj sa kojim shvaćanjem će otac uskladiti svoje postupke prema djeci (Troilo i Coleman, 2012).

Osim navedenih prediktora odnosa roditelja i djeteta poslije razvoda braka i očeve vlastite predodžbe o sebi i roditeljstvu, po pitanju očinske uključenosti neizostavno je i dječje viđenje. Time su se bavili Finely i Schwartz (2009) koji su u svom istraživanju nastojali ispitati povezanost rastave braka sa željom i potrebom djece za majčinskom i očinskom uključenosti u razne domene života djeteta kao što su uzdržavanje, briga i skrb, druženje, disciplina. Glavni cilj bio je ispitati moguće razlike u percepciji majčinske i očinske figure djeteta u cjelovitim obiteljima nasuprot onih u kojima je brak razveden. U istraživanju je sudjelovalo 1376 osoba (76% žena, 24% muškaraca) u rasponu starosti od 18 do 29 godina. Podaci su prikupljeni na način da su ispitanici retrospektivno izvještavali o roditeljstvu ispunjavanjem upitnika u kojemu su davali svoju procjenu o doživljenim aspektima roditeljstva i iskazivali jesu li željeli višu ili nižu razinu uključenosti oca i majke tijekom djetinjstva. Istraživači su pretpostavili da će ispitanici smatrati da je očeva uključenost nakon razvoda niža naspram majčine uključenosti. Hipoteza je potvrđena jer su dobiveni rezultati pokazali da djeca nakon razvoda braka prepoznaju slabiju uključenost očeva, što za majke nije bio slučaj. Područja u kojima su ispitanici izražavali najveću želju za dodatnom uključenosti oca su briga i skrb, provođenje zajedničkog vremena i druženje te općenito emocionalna potpora. Ispitanici su naglasak stavili na potrebu za zbližavanjem s ocem i zajedničkim provođenjem vremena, a kao najmanje bitnim u njihovim očima pokazalo se pružanje ekonomske sigurnosti i zbrinjavanja. Ovakvi nalazi potvrđuju da su djeca razvedenih roditelja u odrasloj dobi, dakle s određenim odmakom vremena nakon trenutka razvoda i početne prilagodbe, pod dojmom propuštenih prilika za izgradnjom intenzivnijeg i kvalitetnijeg odnosa s ocem. Djeci se ne pruža očinstvo koje trebaju

i žele, ako je otac povremeno uključena figura u njihovim životima (Kelly, 2007; prema Finely i Schwartz, 2009). Pad kvalitete odnosa oca i djeteta koji je posljedica fizičke razdvojenosti može se ublažiti karakteristikama oca koje su usmjerene na uspostavljanje i održavanje adekvatnog intenziteta odnosa s djetetom te očevim adekvatnim roditeljskim postupcima (Braver i Griffin, 2000).

2.2. Obilježja očeva kao odrednica roditeljstva i odnosa s djetetom

Obilježja očeva važna su odrednica u tome kakav odnos će nastati između djeteta i oca nakon brakorazvoda. Shevchenko (2016) u svom radu analizira odnos očeva i djece nakon razvoda roditelja te, između ostalog, navodi karakteristike očeva koje mogu pospješiti nastanak privrženog odnosa s djetetom. Kao pozitivan prediktor navodi očevu *želju i motivaciju za ostvarivanjem kontakta i interakcijom sa djetetom*. Ovo je osobito važan faktor zbog specifičnosti doprinosa očevog bavljenja djetetom. Naime, očevi za razliku od majki najčešće imaju ležerniji pristup roditeljstvu i manju brigu za obaveze svakodnevice što može pogodovati razvoju djetetove kreativnosti (Čudina–Obradović i Obradović, 2006). Osim toga, tipično druženje s ocem poboljšava djetetovu prilagodbu na razvod, potiče njegov intelektualni razvoj i ostvaruje opće životno zadovoljstvo (Brayfield, 1995; prema Čudina–Obradović i Obradović, 2006). Pozitivan prediktor za uspješno roditeljstvo oca je i očeva svjesnost o novonastalim obavezama te njihovo ispunjavanje (Shevchenko, 2016). Obaveza uslijed razvoda braka za oca može biti plaćanje alimentacije, što znači da je poželjan element u očinstvu *stalno zaposlenje i stabilni prihodi*. Naime, ne samo da su dobrostojeći očevi u većoj mogućnosti i vjerojatnosti da će podmirivati svoje financijske obaveze prema djetetu, već to može predstavljati dodatan motiv u češćem posjećivanju djeteta kako bi očevi bili sigurni da su njihovi resursi ispravno raspoređeni i iskorišteni (Peters i Ehrenberg, 2008). Sa dobrim socioekonomskim statusom povezano je i *obrazovanje* očeva. Ono je pozitivan čimbenik u očinstvu u smislu da će visokoobrazovani očevi razumjeti važnost održavanja emocionalne privrženosti s djetetom i zbog toga će usmjeriti svoje ponašanje i postupke ka ostvarivanju što kvalitetnijeg odnosa (Peters i Ehrenberg, 2008).

Jedna od bitnih sastavnica očinstva nakon razvoda braka je i način na koji otac nastavi djetetu pružati ljubav i potporu, ali i kako uspostavlja zahtjeve i granice tijekom njegova odrastanja i razvoja, odnosno koji *roditeljski stil* primjenjuje. Istraživanje Bastaita, Ponneta, Van Peera i Mortelmansa (2014) provedeno na uzorku 404 djece i roditelja bavilo se prediktorima

roditeljskih stilova razvedenih očeva. Roditeljski stilovi sastavan su dio odgoja djeteta te se u stručnoj literaturi dijele na; *autoritarni, autoritativni, permisivni i indiferentni odgojni stil*, a njihova se obilježja kreću od onih potpuno kontrolirajućih do onih potpuno popustljivih (Čudina–Obradović i Obradović, 2006). Navedeno istraživanje potvrdilo je da je vrijeme važan resurs u pokazivanju kontrole i podrške prema djeci jer su dobiveni rezultati pokazali da očevi koji nakon razvoda nemaju puno skrbništvo najčešće primjenjuju zanemarujući ili permisivan roditeljski stil (Bastaits i sur., 2014). Zanemarujući odnosno *indiferentni odgojni stil* znači emocionalnu hladnoću i nezainteresiranost roditelja prema djetetu, dakle u njemu su iskazana kontrola i podrška niske. Popustljivi, to jest *permisivni odgojni stil* sličan mu je po stupnju kontrole koja je slaba, ali su iskazi ljubavi i podrške prema djetetu veliki (Čudina–Obradović i Obradović, 2006). Zanemarujući roditeljski stil povezuje se sa pojavom neposluha, niskog samopoštovanja, nesigurnosti, devijantnog ponašanja kod djece, a djeca čiji su roditelji bili popustljivog odgojnog stila teško prihvaćaju trenutačno neispunjavanje njihovih zahtjeva, češće su impulzivna, nesigurna i nesnalažljiva (Čudina–Obradović i Obradović, 2006). Dva su glavna objašnjenja o tome zašto razvedeni očevi nakon prekida bračne zajednice budu izrazito popustljivi ili u potpunosti nezainteresirani. Prvo objašnjenje kreće se u smjeru toga da očevi nakon rastave osjećaju pritisak i rastreseni su zbog gubitka kontakta s djetetom (Jacobs, 1983; prema Bastaits i sur., 2014), što se negativno odražava na pristup odgoju te nesvjesno postaju udaljeni i nezainteresirani u roditeljstvu. Drugo ponuđeno objašnjenje tvrdi da očevi nastoje kompenzirati sve negativno što je proizašlo iz razvoda te nadoknaditi svoju odsutnost i razdvojenost od djeteta pa u odgoju budu popustljivi i ne uspostavljaju granice i disciplinu sa svojom djecom (Bastaits i sur., 2014).

Istraživanje koje su proveli Bastaits, Ponnet i Mortelmans (2012) bavilo se upravo aspektom uspostavljanja granica s djetetom, to jest izražavanjem kontrole i podrške ovisno o količini ostvarenih kontakata s djetetom. Navedeni autori proučavali su dvije roditeljske dimenzije; razinu očinske potpore i kontrole prema djetetu u odnosu na različite obiteljske strukture nastale nakon razvoda braka. Istaknute su tri glavne skupine: razvedeni očevi koji nakon razvoda ne žive sa djecom (nerezidencijalni očevi), razvedeni očevi koji imaju zajedničko skrbništvo te očevi u braku koji žive u kućanstvu s djetetom. U istraživanju je sudjelovalo 587 djece (podjednakog broja dječaka i djevojčica) između 10 i 18 godina te po jedan roditelj svakog djeteta koje je bilo sudionik. Provedeni su individualni intervjui s roditeljima i djecom u kojima su roditelji pružali informacije o dogovorenom skrbništvu i drugim informacijama od značaja po pitanju zajedničkog odgoja nakon razvoda, a djeca su davala odgovore na pitanja o

roditeljskim dimenzijama i oca i majke. Vođeni pretpostavkom da su količina provedenog vremena i suživot u istom kućanstvu neizbježno povezani s roditeljstvom očeva, potvrđena je upravo ta hipoteza. Rezultati su pokazali da se iskazana podrška i kontrola prema djeci značajno razlikuju kod očeva koji ne stanuju sa djecom (nerezidencijalni razvedeni očevi), očeva koji imaju zajedničko skrbništvo pa provode od 34% do 67% vremena s djetetom (Melli 1999; Smyth i Moloney, 2008; svi prema Bastaits i sur., 2012) i očeva koji su i dalje u braku, to jest žive u istom kućanstvu s djetetom. Od sve tri navedene skupine očeva, djeca su najmanje podržavajućim i najmanje kontrolirajućim opisala nerezidencijalne razvedene očeve. Ovakav nalaz je značajan jer se podrška pokazala kao čimbenik koji blagotvorno djeluje na psihološki razvoj djeteta, kao i kontrola koja je u okviru ovog istraživanja mjerena kao nadzor (eng. supervision) i povezana je sa dostupnošću i prisutnošću oca te njegovim vremenom provedenim s djetetom. Iako pojedini autori navode da očevi značajno doprinose u zadacima roditeljstva koji su povezani sa umjerenom kontrolom, to jest više su involvirani u disciplinu i zaštitu djeteta u usporedbi s majkama (Andrews i sur., 2004; Bretherton, Lambert i Golby, 2005; svi prema Schwartz i Finley, 2009), prema rezultatima istraživanja Bastaitsa i suradnika (2012) vidljivo je da kod nerezidencijalnih razvedenih očeva to ne mora biti slučaj. Također, nalazi navedenog istraživanja pokazuju da očevi manje izražavaju podršku prema djeci, pri pružanju skrbi i kroz druženje te da u tome svakako prednjače majke (Schwartz i Finley, 2009). Majčina uloga nakon razvoda braka manje je narušena nego očeva (Braver, 1999; Leite i McKenry, 2002; Marquardt, 2005; svi prema Schwartz i Finely, 2009) te je za sveobuhvatnije shvaćanje slabljenja očinskog utjecaja u pojedinim domenama roditeljstva, potrebno istražiti i odrednice odnosa između majke i oca nakon brakorazvoda.

2.3. Uloga majke u roditeljstvu oca

Osim obilježja samih očeva i njihovog stila interakcije s djetetom, za razumijevanje očinstva nakon brakorazvoda te njihovog odnosa s djetetom neizostavna je interakcija majke i oca. Priroda njihovog kontakta može pospješiti ili oslabiti odnos oca i djeteta, a s obzirom da se nakon razvoda braka konstantno mijenjaju odnosi i okolnosti u obitelji, ulogu majke u roditeljstvu oca nakon razvoda braka nije moguće jednoznačno odrediti.

U literaturi pronalazimo pojam *majčinsko čuvanje prolaza* (eng. maternal gatekeeping) koji se odnosi na ulogu majke u očinstvu, jer u suštini predstavlja skup uvjerenja i ponašanja koja onemogućuju zajedničku suradnju majki i očeva u obiteljskim zadacima ograničavajući

muškarčeve prilike za učenje i razvoj putem brige za dom i djecu (Allen i Hawkins, 1999; prema Puhlman i Pasely, 2013). Ovakva formulacija majčinog čuvanja prolaza bila je jedna od prvih koja je tu pojavu prepoznala i istaknula kao barijeru u očevom uključivanju u roditeljstvo. Autori Puhlman i Pasely (2013) dodatno su proširili shvaćanje ovog fenomena te ga definiraju kao niz složenih ponašanja između partnera u kojima majke na redovitoj bazi utječu na očevu angažiranost u odgoju djece koristeći kontrolu, ograničavanje, ali i poticanje određenih ponašanja. U okviru ove pojave autori su prepoznali majke kao *polarizirane ili ambivalentne moderatorice prolaza*. Takozvane *polarizirane majke* jasno pokazuju kako zamišljaju i što žele od očeva glede njihove uključenosti u roditeljstvo te se ponašaju na način koji je u skladu s tim, dakle ili potiču ili sputavaju očeve. S druge strane, *ambivalentne majke* niti same nisu sigurne u kojem smjeru žele navesti očevo postupanje zbog čega se podjednako ponašaju podržavajuće i narušavajuće prema očevima, čineći obiteljsku atmosferu nestabilnom i ostavljajući sve relevantne članove obitelji zbunjenima po pitanju uspostavljenih odnosa i individualnih zadaća. Neizbježno je da ovakva ponašanja majke ostave utjecaj na oca i njegovu percepciju svoje roditeljske uloge. Egeren i Hawkins (2004) objašnjavaju da je odnos majke i oca recipročan, što znači da ponašanje jednog roditelja prema drugom najčešće rezultira jednako uzvraćenim ponašanjem. Međutim, ukoliko otac prema majci nastupa osuđujuće i s kritikom, to neće utjecati na njeno vlastito poimanje svoje roditeljske uspješnosti. Autori takav nalaz povezuju s ukorijenjenim mišljenjem društva u cjelini i žena pojedinačno da im je majčinska uloga urođena i prirodna te je teže poljuljati njihovu sigurnost u tome kakve su kao majke. S druge strane, stav majke o očevoj uključenosti i kompetencijama te njeni postupci upućeni prema ocu (iskazivanje ili izostanak podrške) za oca su važan faktor u vlastitoj percepciji roditeljskih sposobnosti i kvalitete suradničkog odnosa s majkom (Beitel i Parke, 1998; McBride i Rane, 1998; prema Egeren i Hawkins, 2004).

2.3.1. Suroditeljstvo

Kvalitetan, stabilan i suradljiv odnos oca s majkom ideal je roditeljstva nakon razvoda braka, a konstrukt koji objedinjuje te elemente je suroditeljstvo. Suroditeljstvo je širok pojam koji se ne vezuje isključivo uz razvod braka. Štoviše, Egeren i Hawkins (2004) objašnjavaju da suroditeljski odnos postoji kada se od dvaju individualaca, prema društvenim normama ili prema međusobnom dogovoru, očekuje da imaju zajedničku odgovornost za dobrobit djeteta. Dakle, riječ je o konceptu koji je primjenjiv na bračne, izvanbračne i razvedene parove, ali i na odnose dvaju ljudi koji nikad nisu bili u romantičnoj zajednici (primjerice, maloljetne majke

pri odgoju svog djeteta mogu biti u suroditeljskom odnosu sa vlastitom majkom) ili čak na kulture u kojima se podizanje djeteta smatra zajedničkom aktivnošću zajednice (Egeren i Hawkins, 2004). Isto tako, suroditeljstvo ne predstavlja samo interakcije između dvaju pojedinaca koji brinu o djetetu, nego uključuje postupke i emocije koji mogu podržati ili potkopavati partnerovu učinkovitost u brizi i odgoju (McHale, 1997; prema Egeren i Hawkins, 2004). Tako se u okviru bračnih zajednica suroditeljstvo definira kao percepcija roditelja o usklađenosti djelovanja drugog roditelja s vlastitim roditeljskim postupcima prema djetetu (Margolin, Gordis i John, 2001; prema Egeren i Hawkins, 2004). Upravo zbog nestabilnosti odnosa koji mogu nastati između majke i oca nakon razvoda braka, suroditeljstvo se učestalo pojavljuje kao predmet interesa pri istraživanju roditeljstva razvedenih bračnih partnera. Suuroditeljstvo nakon razvoda braka podrazumijeva spremnost i sposobnost majki i očeva na suradnju i komunikaciju kako bi podijelili odgovornosti te podjednako sudjelovali u odgoju i skrbi za zajedničku djecu (Ahrons, 1981; Furstenberg & Cherlin, 1991; prema Sobolewski i King, 2005).

Različiti su pogledi na ulogu majke i na ulogu oca u suroditeljstvu. Obično se očevi ističu kao potencijalna prepreka suroditeljstvu, s obzirom da se za njih smatra da su u startu manje uključeni u roditeljstvo, posebice ako ne žive sa djecom nakon razvoda braka. Autori Sobolewski i King (2005) proveli su analizu na podacima „National Survey of Families and Households“, ankete provedene na nacionalnom uzorku SAD-a, o suroditeljstvu u kontekstu nerezidencijalnih očeva i njihove povezanosti s djecom nakon brakorazvoda. U istraživanju su korišteni iskazi majki o suroditeljskom odnosu, te izvještaji djece o tri dimenzije odnosa s ocem: kontakt, kvaliteta odnosa i očinsko odgovaranje na potrebe djeteta. Cilj istraživanja bio je ispitati kako suuroditeljstvo i potencijalni konflikti u vezi odgoja djece utječu na uključenost očeva u roditeljstvo. Dobiveni rezultati su pokazali da je uspješno suuroditeljstvo (da ga takvim opisuju i majka i otac i dijete) rijetka pojava. Međutim, kada je takav model roditeljstva uspostavljen i u slučaju da funkcionira, može pozitivno utjecati na odnos oca i djeteta. I očevi i djeca u tom slučaju iskazuju zadovoljstvo ostvarivanjem češćih kontakata. Upravo se zajedničko provođenje vremena i ostvarivanje fizičkog kontakta pokazalo kao ključna dimenzija uključenosti očeva u suuroditeljstvo. Naime, ukoliko majka i otac uspješno surađuju u roditeljstvu nakon razvoda braka, to će za oca koji nije primarni skrbnik u većini slučajeva značiti više vremena provedenog s djetetom. Na taj način otac ima više prilika za uspostavljanje kvalitetnog odnosa, održavanja i daljnjeg građenja emocionalne povezanosti s djetetom te mogućnosti da pravovremeno prepozna ono što je djetetu od njega potrebno i ima više šanse to

mu pružiti. Doprinos oca, koji je mnogo veći kada je suroditeljstvo na snazi, ogleda se i u odlukama vezanim za dijete (Furstenberg i Nord, 1985; prema Sobolewski i King, 2005). Dakle, očevi u podržavajućim uvjetima mogu svoju roditeljsku ulogu lako transformirati u onu suroditeljsku i biti adekvatno angažirani u odgoj i skrb za djecu (Stone i McKenry, 1998; prema Markham, Ganong i Coleman, 2007). S druge strane, majke nerijetko imaju problem sa shvaćanjem sebe kao suroditelja. Majkama se pripisuje „prirodna“ uloga skrbnika prema kojoj su one isključivo zadužene za djecu, što može dovesti do otpora prema ocu, to jest problema pri prepuštanju kontrole i definiranju odgoja i odlučivanja o djetetu kao zajedničke aktivnosti oba roditelja (Wilcox, Wolchik i Braver, 1998; prema Markham i sur., 2007). Ako izostane takva unutarnja motivacija za suradničkim odnosom s ocem, majke ipak mogu biti suradljive ako okolina koju one smatraju značajnom (konkretno, dijete, drugi članovi obitelji, sud) prepoznaju suroditeljstvo kao najispravniji oblik nastavka brige o djetetu, to jest ako postoji dovoljno utjecaja koji će majku uvjeriti da je suroditeljstvo najbolji način da ona bude dobra majka (Markham i sur., 2007). Prema tome, iako je odgovornost za stvaranje podržavajućeg i surađujućeg suroditeljskog odnosa jednako na majci i na ocu, neophodno je uvažiti značajnost majčine uloge u olakšavanju ili otežavanju očeve tranzicije u roditeljstvo nakon brakorazvoda, osobito ako se namjere oca i majke razilaze.

2.3.2. Otušivanje djeteta od roditelja

Pri proučavanju majčinih postupaka koji mogu utjecati na očevu prilagodbu na nove zahtjeve roditeljstva prilikom razvoda, u literaturi nailazimo na fenomen otušivanja djeteta od roditelja. *Otušivanje djeteta od roditelja* kao posljedica razvoda braka nije novost. Još 1985. godine je psihijatar Richard Gardner skovao termin *Parental Alienation Syndrome* te pojasnio da on podrazumijeva svjesna ili nesvjesna ponašanja jednog roditelja, koja nepovoljno utječu na vezu djeteta i drugog roditelja te u konačnici dovode do otušenja djeteta od drugog roditelja (Buljan–Flander i Roje Đapić, 2020). Otušivanje podrazumijeva postupke roditelja poput negativno nastrojenog govora o drugom roditelju, ograničavanje njegovog provođenja već dogovorenog vremena s djetetom, ograničavanje ili ometanje nefizičkih oblika kontakta ili simboličkog kontakta s djetetom (npr., uklanjanje fotografija drugog roditelja), emocionalne manipulacije roditelja koji otušuje i slična ponašanja s ciljem psihičkog i fizičkog udaljavanja djeteta od drugog roditelja (Baker i Darnall, 2006.) Dijete u takvim okolnostima stvara sliku otušujućeg roditelja kao isključivo dobrog, a otušenog roditelja kao apsolutno lošeg, a takav crno-bijeli

pogled na roditelje se smatra jednim od najčešćih karakteristika „otuđene“ djece (Johnston i sur., 2016).

Međutim, nije uvijek takvo djetetovo viđenje roditelja rezultat isključivo procesa otuđivanja, odnosno moraju biti zadovoljeni određeni kriteriji kako bi se moglo zaključiti da je djetetovo mišljenje i ponašanje formirano otuđenjem. Baker (2018) govori o 4-faktorskom modelu, to jest zahtjevima koji moraju biti zadovoljeni kako bismo zaključili da je riječ o otuđenju. Prvi među njima je *prethodno pozitivan odnos između djeteta i danas otuđenog roditelja*, dakle tu se ne ubrajaju roditelji koji od početka roditeljstva nisu aktivno uključeni i nisu ostvarili blizak odnos sa djetetom. Zatim, *izostanak nasilja od strane otuđenog roditelja*, što znači da kod slučajeva obiteljskog nasilja djetetovo povlačenje iz odnosa sa nasilnim roditeljem može biti prirodna i samozaštitnička reakcija. Nadalje, važan faktor kod otuđenja je već spomenuta *prisutnost otuđujućih ponašanja koje čini otuđujući roditelj*, i na kraju *prisutnost specifičnih bihevioralnih manifestacija otuđenja kod djeteta*, kao na primjer ocrnjivanje otuđenog roditelja, negiranje bilo kakvih pozitivnih iskustava s tim roditeljem te uvjerenost da nitko nije utjecao na formiranje takvog mišljenja kod djeteta (takozvani fenomen nezavisnog mislitelja).

Danas su slučajevi otuđivanja djeteta česti i posebice prisutni u visokokonfliktnim razvodima, a potrebno ih je apostrofirati u okviru očinstva jer kao što je već u radu navedeno, i dalje postoji praksa dodjeljivanja skrbništva najčešće majci. Zagovaratelji prava očeva ističu da je održavanje odnosa oca s djetetom dodatno otežano kada je upleteno manipulacijsko ponašanje majki koje traže osvetu za prekid romantične veze iznoseći razne neutemeljene optužbe očeva (Fidler i Bala, 2010). Autori koji pišu o otuđivanju djeteta od roditelja priznaju da postoji rodna pristranost, o čemu je govorio i sam Gardner procjenjujući da je otuđenost djeteta rezultat majčinog ponašanja u 90% slučajeva, a tek u 10% slučajeva postupke koji otuđuju roditelja od djeteta provodi otac (Adams, 2006). Objašnjenje takvog trenda daje se navodeći da se 60-ih godina prošlog stoljeća, u prvom većem naletu parnica razvoda, pokrenula svojevrsna epidemija često neosnovanih optužbi o nasilju očeva nad djecom koje su većinom iznosile majke u sudskim procesima skrbništva. Na taj su način dobivale puno skrbništvo i zadovoljštinu naspram svog bivšeg partnera (Adams, 2006).

Suprotno tome, istraživanje koje su proveli Baker i Darnall (2006) pokazalo je mogući drugačiji ishod. Naime, spomenuti istraživači su se bavili ponašanjima i strategijama koje roditelji primjenjuju kako bi otuđili zajedničko dijete od drugog roditelja. Istraživanje je provedeno kao anketa na 97 odraslih osoba, majki i očeva, koji su prema vlastitoj procjeni bili

meta takvog procesa. Jedan od glavnih nalaza istraživanja je podatak da su upravo majke činile čak 40% ispitanih roditelja koji smatraju da su otuđeni od svog djeteta zbog djelovanja drugog roditelja. Strategije otuđivanja u početku su korištene od strane majki zbog toga što su one najčešće apelirale na potencijalno nasilje, zanemarivanje i neadekvatnost očeva u odgoju, jer je u to vrijeme zaživio pojam „Battered Child Syndrome“ koji je javnost i sudstvo ponukao na intenzivnije bavljenje zaštitom djece (Adams, 2006). Optužbe koje su majke podnosile protiv očeva tijekom brakorazvoda shvaćene su ozbiljno i nisu dovođene u pitanje, jer namjerno i svjesno otuđivanje roditelja od djeteta nije do tada bilo prepoznato kao mogućnost. Međutim, ovo istraživanje pokazuje da se tijekom vremena trend u kojem u velikoj većini majke koriste strategije otuđivanja zaokrenuo te da danas i očevi u borbi za skrbništvo koriste razna sredstva kako bi sačuvali svoj odnos sa djetetom, a narušili odnos djeteta i majke. U prilog tom zaključku ide i istraživanje koje su proveli Balmer, Matthewson i Haines (2017) koje se također bavilo roditeljskim otuđivanjem, ovaj put iz perspektive muškarca i žena kako bi u fokusu bile spolne razlike. Istraživači su potaknuti uvriježenim mišljenjem i prošlim istraživanjima predviđali da će očevi prijavljivati češću i jače izraženu otuđenost od djece nego majke. Međutim, rezultati online ankete pokazali su da su upravo majke te koje su bile izložene snažnijim oblicima otuđivanja od strane očeva, što nije u skladu s prethodnim nalazima istraživanja ove teme. Ovakav rezultat upućuje na to da očevi mogu koristiti agresivnije metode ako nastoje otuđiti dijete i oslabiti autoritet majke. Razlike između očeva i majki pronađene su samo kada je riječ o strategijama koje koriste nastojeći otuđiti dijete od drugog roditelja, npr. majke su sklonije ponižavati oca i govoriti negativno o njemu pred djetetom, dok očevi češće potiču dijete na neposluh prema majci (Balmer i sur., 2017).

Prema izloženim nalazima istraživanja, vidljivo je da se u samim počecima prepoznavanja otuđivanja djeteta ono koristilo kao alat protiv očeva, no s vremenom dolazi do zaokreta u pristranosti, to jest do zaštitničkog postupanja prema očevima. O svojevrsnom trendu rodne pristranosti prema očevima svjedoče rezultati istraživanja koje je provela Joan S. Meier (2020) proučavajući američke sudske slučajeve odlučivanja o skrbništvu nad djecom prilikom razvoda braka u periodu od 2005. do 2014. godine. Točnije, istraživanje se temelji na podacima sudskih odluka dodijeljivanja skrbništva iz tog perioda u onim slučajevima kada su se tijekom sudskog procesa od strane roditelja iznosile optužbe o nasilju i otuđivanju djeteta. Analizirani podaci su pokazali da u postupcima gdje je istovremeno bio prisutan neki oblik nasilja od strane oca i otuđivanje djeteta od oca, sud često nije razmotrio optužbe o obiteljskom nasilju koje su iznosile majke te je čak bio skloniji donijeti odluku da dijete živi sa ocem, za razliku od

postupaka u kojima nije bilo elementa otuđenja djeteta. Prema tome je vidljivo da je pojava otuđivanja djeteta dovela sudsko odlučivanje o skrbništvu nad djecom od toga da majčine optužbe o obiteljskom nasilju budu shvaćene apsolutno istinitima (Adams, 2006), do toga da se one danas nerijetko u potpunosti zanemare zbog mogućnosti da su dio taktike pri otuđivanju roditelja od djeteta (Meier, 2020).

Naposljetku se nameće zaključak da je danas neutemeljeno govoriti o očevima kao isključivim žrtvama procesa otuđivanja, strategije otuđivanja mogu provoditi i očevi i majke. Otuđivanje se ne povezuje sa spolom ili nekim drugim karakteristikama za koje bi bilo logično pretpostaviti da u obiteljskim odnosima imaju značaj (poput dobi roditelja i djeteta, socioekonomskih okolnosti), već je najispravnije zaključiti da otuđuje ona osoba koja u danom trenutku ima moć i direktan kontakt sa djetetom (Baker i Eichler, 2016; Beebe i Sailor, 2017; Bala, Hunt i McCarney, 2010; prema Buljan–Flander i Roje Đapić, 2020). Ono što bi u konačnici najviše koristilo majkama i očevima koji prolaze kroz turbulentno razdoblje razvoda braka, a posebice dobrobiti djece, je nastavak istraživanja i rada na fenomenu otuđenosti djeteta, osobito u pogledu dodijeljivanja skrbništva i obiteljskog nasilja. Adekvatno prepoznavanje, razumijevanje i postupanje u vezi sa otuđivanjem djeteta od roditelja može umanjiti zloupotrebu otuđivanja u sudskim procesima kakvu pronalazimo u prethodno spomenutim istraživanjima.

2.4. Neka obilježja djeteta kao odrednice odnosa s ocem

Odnos oca sa djecom nakon brakorazvoda određen je njegovim vlastitim karakteristikama, majčinih doprinosom i postupcima, a ovisi i o obilježjima djeteta. Primjerice, dječaci i djevojčice ne reagiraju jednako na odsutnost oca nakon razvoda braka, što znači da *spol* djeteta predstavlja značajan faktor u oblikovanju odnosa s ocem. Općenito govoreći, što se tiče utjecaja razvoda braka na mušku i žensku djecu, istraživanja u prošlosti ukazivala su na to da razvod više pogađa dječake nego djevojčice upravo zbog nedostatka očinske figure koja je socijalizacijski vrlo važna sinovima (Hetherington i sur. 1998; prema Čudina–Obradović i Obradović, 2006). Za dječake je karakteristično da iskazuju svoje emocije kao reakciju na novonastalu stresnu obiteljsku situaciju kroz problematična ponašanja poput agresivnih ispada i drugih neprilagođenih oblika ponašanja u obiteljskom okruženju i u školi (Allison i Furstenberg, 1989; prema Mott, Kowaleski-Jones i Menaghan, 1997). Takva ponašanja mogu se javiti kao odraz intenziteta veze između oca i sina koja je zbog razvoda braka roditelja

prekinuta (Mott i sur., 1997). U usporedbi s dječacima, djevojčice se nešto bolje prilagođavaju na smanjenje očeve prisutnosti ili utjecaja jer je za njih majka značajnija roditeljska figura (Hetherington i sur. 1998; prema Čudina–Obradović i Obradović, 2006). Međutim, taj zaključak može se izvesti na prvi pogled, no treba imati u vidu da djevojčice češće internaliziraju potencijalni stres, nezadovoljstvo i emocije općenito nego što ih izravno pokazuju kroz ponašanje, kao što to čine dječaci (Furstenberg, 1990; prema Mott i sur., 1997). Prema tome, samo zato što djevojčice ne pokazuju da su pogođene razvodom roditelja, ne mora značiti da je to uistinu tako. Štoviše, novija istraživanja ukazuju na iznimno oslabljene odnose očeva i kćeri nakon razvoda braka, u značajnijoj mjeri nego što je to u odnosu sa sinovima (Frank, 2007; Hetherington i Elmore, 2004; svi prema Nielsen, 2011). Naime, kćeri su tipično osjetljivije na to kako razvod braka pogađa majku, a budući da većinu vremena provode u zajedničkom kućanstvu sa njome, majčino proživljavanje razvoda ostavlja veći utisak na njih, nego što imaju prilike doživjeti očevo iskustvo razvoda. Posljedično, kćeri se mogu u većoj mjeri identificirati s majkom te ponekad odbijati kontakt s ocem jer tako iskazuju odanost majci koju percipiraju kao roditelja u nepovoljnijem položaju nakon razvoda (Haaz, Kneavel i Browning, 2014). Održavanje odnosa kćeri i očeva dodatno je otežano i očevim percepcijama manje povezanosti i smanjenog broja interesa koje dijele s kćerima, nego što je to slučaj sa sinovima (Haaz i sur., 2014).

Uz razlikovanje položaja muške i ženske djece poslije brakorazvoda, faktor od značaja može biti i njihova *dob*. Tako neka istraživanja pokazuju da su na razvod najosjetljivija djeca između treće i devete godine života te ga burno proživljavaju, smatraju se krivima i nemaju kapacitete za nošenje s obiteljskom krizom (McLahnan i Sandefur, 1994; prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Smatra se da djeca koja su mlađa od tri godine ne mogu uistinu razumjeti što se događa, osobito kada očevi sa njima nastave provoditi vrijeme i aktivnosti kao i do tada (Shevchenko, 2016), a djeca starija od devet godina imaju svoje viđenje odnosa roditelja te razvod ne dožive kao šok jer mogu donekle razumjeti da su se u odnosu roditelja pojavile okolnosti koje su dovele do razvoda (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Nadalje, turbulentno razdoblje razvoda u kombinaciji sa jednako izazovnim razdobljem adolescencije nameću pitanje o obilježjima odnosa djece u toj dobi i njihovih roditelja. Istraživanje koje su proveli Scott, Booth, King i Johnson (2007) bavilo se razumijevanjem odnosa oca i adolescenata nakon razvoda braka. Riječ je o longitudinalnoj studiji koja je ovoj temi pristupila kroz razvojni kontekst adolescencije i posljedično transformacije odnosa s roditeljima. U ispitivanje su bili uključeni stariji osnovnoškolci i srednjoškolci iz Sjedinjenih Američkih

Država te po jedan njihov roditelj. Budući da je riječ o dugogodišnjem ispitivanju i praćenju promjena u iskazima ispitanika, u osnovnoškolskoj i srednjoškolskoj dobi su ispitani prvi puta, a kasnije u još dva vala kako bi se pratile promjene u iskazanoj bliskosti s ocem u okolnostima kada je brak trajao i kada je prekinuta bračna zajednica. Autori na samom početku ističu da je adolescencija vrijeme u kojem se djeca udaljavaju od roditelja kako bi zadobila osjećaj samostalnosti (Scott i sur., 2007). Ukoliko se u to vrijeme dogodi rastava braka, takav trend distanciranja može biti dodatno pojačan. Zaključci do kojih su došli u istraživanju pokazuju da se bliskost odnosa oca i djeteta u adolescenciji nužno pogorša, ali da određena obiteljska obilježja, kao što je kvaliteta odnosa majke s djecom, i individualne karakteristike djece, na primjer opći osjećaj zadovoljstva, imaju značajnu ulogu u sprječavanju pogoršavanja odnosa oca s djetetom (Scott i sur., 2007). Isto tako, pronađene su razlike u pogledu mlađih i starijih adolescenata. Za mlađe adolescente je bilo više vjerojatno da će održavati blizak odnos sa ocem, osobito ako je odnos s majkom također vrlo prisan. Stariji adolescenti su manje motivirani održavati blizak odnos s ocem jer ga smatraju manje relevantnim od druženja i provođenja vremena s vršnjacima. Osjećaj autonomije koji dobivaju iz okruživanja sa sebi sličnima im je u tom periodu odrastanja više važan nego odnos s roditeljima (Furstenberg, 2000; prema Scott i sur., 2007).

2.5. Povezanost očinstva s psihološkom dobrobiti djeteta

Kvaliteta odnosa očeva s njihovom djecom nakon razvoda braka povezana je s djetetovom dobrobiti i prilagodbom na nove obiteljske okolnosti nakon prestanka bračne zajednice roditelja (Sandler i sur., 2008). Tako se primjerice već spomenuto istraživanje Bastaits i suradnika (2012) bavilo samopoštovanjem djece nakon razvoda braka kao jednim od mogućih pokazatelja psihološke dobrobiti djeteta. Istraživane su očinska kontrola i potpora djeci ovisno o obiteljskoj strukturi koja je nastala nakon brakorazvoda, odnosno okolnosti u kojima djeca žive ili ne žive s očevima. Dobivene podatke o karakteristikama odnosa oca i djeteta autori su povezali sa izraženim samopoštovanjem kod djece, o čemu su ista također ispitana prilikom provedbe intervjua. Djeca su iskazivala veće samopoštovanje kada su očevi pružali veću podršku u svakoj od ispitanih obiteljskih struktura, dok se kontrola očeva nije pokazala značajnom u povezanosti sa samopoštovanjem djece. Ovakav nalaz pokazuje da kada okolnosti razvoda dovedu do situacije u kojoj je otac većinu vremena odsutan iz života djeteta, smanjeni kontakti nepovoljno utječu na psihološki razvoj djeteta, kao što je u ovom slučaju ispitano samopoštovanje djece. Osim smanjenog kontakta s nerezidencijalnim očevima (na kojima je

bio naglasak u spomenutom istraživanju) prepreka u adekvatnom psihološkom razvoju djeteta mogu biti i odrednice samog roditeljstva. Sandler i suradnici (2008) proveli su istraživanje o utjecaju roditeljstva oca i majke na mentalno zdravlje djece u visoko i niskokonfliktnim razvodima braka. U ispitivanju su se između ostalog usmjerili na kvalitetu odnosa koju očevi i majke imaju sa djecom jer je nakon razvoda braka za djecu najpoželjnije da roditelji razviju što stabilnije roditeljstvo koje uključuje visoku razinu pozitivnih interakcija između roditelja i djeteta u odgovaranju na njihove potrebe (Baumrind, 1991; prema Sandler i sur., 2008). U skladu s tim, kvalitetu roditeljstva procjenjivali su putem izražene majčine i očeve topline prema djetetu. Za istraživanje su analizirani podaci 182 obitelji. Sudionici su bili razvedeni parovi koji imaju barem jedno dijete starosti od 4 do 12 godina. Intervjuirano je 78 dječaka i 104 djevojčice prosječne dobi od 9,97 godina, a provedeni su i individualni intervjui sa majkama i očevima. Analiza je pokazala da je izraženija roditeljska toplina i majke i oca prema djetetu izravno povezana s manje eksternaliziranih problema kod djece. Kada su u pitanju internalizirani problemi, poput depresije i anksioznosti, djeca su iskazivala nižu razinu poteškoća kada su doživljavali majčinu i očevu toplinu, no kada je percepcija očinske topline bila niska, djeca su iskazivala višu razinu internaliziranih problema unatoč doživljenoj prisnosti i potpori u odnosu s majkom. Do sličnih nalaza došli su Mott i suradnici (1997) pri ispitivanju implikacija očinske odsutnosti na djecu, s posebnim naglaskom na spolne razlike. Navedeni istraživači su iskoristili podatke iz longitudinalne nacionalne studije (National Longitudinal Survey of Youth) iz perioda 1979. do 1990. godine. Proučavali su podatke o 482 djece koja su bila u dobi od 9 do 11 godina 1990. godine, čije su majke pružile uvid u ponašanje djece tijekom godina poslije razvoda i za čije očeve je zabilježena odsutnost kroz dugogodišnje praćenje. Jedno od istraživačkih pitanja kojima su se bavili bilo je postojanje razlika u utjecaju odsutnosti oca na dječake i djevojčice. U analizi podataka za dječake je pronađena snažna povezanost između niske razine prisutnosti oca i problematičnih oblika ponašanja, osobito u razdoblju početne prilagodbe djeteta neposredno poslije brakorazvoda. Za djevojčice su pronađene manje izražene posljedice izostanka očeve prisutnosti te se njihova prilagodba na odsutnost oca smatra učinkovitijom. Prilagodba djevojčica može se smatrati učinkovitijom i bržom nego ona kod sinova, ali samo u vremenu tijekom ili izravno nakon razvoda braka (Wallerstein, Corbin i Lewis, 1988; prema Mott i sur., 1997). Implikacije oslabljenog odnosa s ocem kod djevojčica razvijaju se i vidljive su s vremenom o čemu je u svom preglednom radu govorila autorica Nielsen (2011). Naime, ona navodi da kćeri koje sa svojim očevima imaju oslabljen odnos uslijed razvoda braka roditelja, dugoročno imaju nisko samopouzdanje i općenito mogu razviti više emocionalnih problema od onih djevojaka koje odrastaju uz utjecaj oca koji je prisutan i

aktivno uključen u odgoj. Osim internaliziranih poteškoća, takve kćeri u obrazovanju ostvaruju lošiji uspjeh te često ne završavaju srednju školu, niti pohađaju fakultet. Nadalje, ranije stupaju u seksualne odnose i općenito su promiskuitetnijeg ponašanja od svojih vršnjakinja te je veća vjerojatnost da ostanu trudne kao maloljetnice. Isto tako, postoji veća mogućnost da će iskazivati delinkventno ponašanje, kršiti zakon, biti uhićene (Nielsen, 2011). Na potencijalne probleme takve kćeri mogu naići i pri pokušaju uspostavljanja odnosa s drugim ljudima kasnije u svom životu, o čemu govore i nalazi istraživanja koje su proveli Haaz, Kneavel i Browning (2014) u kojem su proučavane kćeri razvedenih roditelja i njihovo funkcioniranje u vlastitom braku. Proučavana je uloga odnosa otac – kći na uzorku od 90 žena koje su trenutno u braku, a imaju roditelje koji su razvedeni. Ovo istraživanje je provedeno kao online anketa koja je ispitivala postoji li poveznica između kvalitete odnosa kćeri s očevima i razinom predanosti, intimnosti i komunikacije u braku kćeri. Dok razina predanosti, to jest posvećenosti i kvaliteta komunikacije u braku nije bila povezana sa odnosom kćeri i oca, nalazi koje je istraživanje pružilo upućuju da postoji poveznica između odnosa otac-kći i kći-suprug u pogledu bračne intimnosti. Ovakav zaključak sugerira da odnos između kćeri i očeva može ostaviti dugoročne posljedice na odnose koje kćeri kasnije u životu ostvaruju s drugim osobama. Kćeri koje imaju ispunjujuće odnose s očevima kasnije imaju više povjerenja, sigurnije su i zadovoljnije u romantičnim odnosima nego kćeri razvedenih očeva sa kojima su u nestabilnim odnosima (Schaick i Stolberg, 2001; Lost, 2009; prema Nielsen, 2011).

Prema svemu navedenom, uloga oca u nastanku ili sprječavanju nastanka eksternaliziranih i internaliziranih problema kod djece značajna je u svim fazama njihova odrastanja. Iskazivanje podrške i roditeljske topline te održavanje kontakata s djetetom pokazali su se nekim od presudnih elemenata u odnosu oca i djeteta kako bi ono imalo što adekvatniji socioemocionalan razvoj i što manje problematičnu prilagodbu na razvod.

3. ZAKLJUČAK

Cilj ovog završnog rada bio je proučiti glavne odrednice očinstva nakon razvoda braka te povezanost takve obiteljske krize s funkcioniranjem odnosa oca i djeteta. Razvod braka sve je češća pojava koja pogađa obitelj i nužno oblikuje odnose unutar nje obilježavajući putanju njenog daljnjeg razvoja (Braver i Griffin, 2000). Odnos oca i djeteta u tim okolnostima se posebno ističe jer u velikom broju slučajeva dolazi do njegova pogoršanja (Meyer i Garasky, 1993; prema Braver i Griffin, 2000). Pružena objašnjenja za to u ovom radu su smanjena uključenost očeva, koja se u određenoj mjeri povezuje s praksom dodjeljivanja skrbništva majkama, a manifestira se u pogledu smanjene mogućnosti ostvarivanja kontakta, provođenja vremena s djetetom i uspostavljanja privrženog odnosa (Wallerstein i Lewis, 2009). Nastojeći kompenzirati ili pak nositi se sa neugodnim okolnostima razvoda, očevu roditeljstvo može karakterizirati permisivan i indiferentni odgojni stil (Bastaitis i sur., 2014), a kao prediktori uspješnog roditeljstva ističu se očeva želja i motivacija za interakcijom sa djetetom te dobar socioekonomski status (Shevchenko, 2016). Ponašanje majke također može imati značajnu ulogu u predviđanju obilježja očinstva. Primjerice, fenomen majčinskog „čuvanja prolaza“ istaknuo se kao značajna prepreka u očevim naporima da doprinosi roditeljstvu (Puhlman i Pasely, 2013) kao i različiti pokušaji manipulacije djetetom nakon brakorazvoda s ciljem otuđivanja djeteta od oca (Fidler i Bala, 2010). Majka može i pospješiti prilagodbu oca na novonastalu ulogu razvedenog roditelja ukoliko mu pruža potporu i spremna je na suradnju, sa čime povezujemo pojam suroditeljstva. Kroz adekvatan suroditeljski odnos s majkom, otac ima veće šanse biti aktivan sudionik i donositelj odluka u životu svog djeteta (Furstenberg i Nord, 1985; prema Sobolewski i King, 2005). Proučavajući obilježja djeteta koja imaju ulogu u oblikovanju odnosa s ocem, izdvajaju se spol i dob djeteta. Za sinove odsutnost oca predstavlja gubitak u socijalizacijskom smislu, ali prema nekim istraživanjima, utjecaj lošeg ili nepostojanje odnosa s ocem za kćeri ima nešto više negativnih posljedica u svim aspektima njenog života (Nielsen, 2011). Po pitanju dobi, najranjivijima se smatraju djeca između treće i devete godine života (McLahnan i Sandefur, 1994; prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006), a odnos oca i djeteta dodatno se pogorša u adolescenciji te je najteže održavati bliskost između razvedenih očeva i starijih adolescenata (Scott i sur., 2007). Način i uspješnost očeva održavanja odnosa s djetetom nakon brakorazvoda može se povezati s različitim mjerama prilagodbe djeteta. U radu prikazana istraživanja tako pokazuju da ona djeca u čijim životima otac nije bio izrazito uključen nakon prekida bračne zajednice, iskazuju više internaliziranih

problema, poput narušenog samopoštovanja (Bastaitis i sur., 2012). Nerijetko se pojavljuju i druge teškoće mentalnog zdravlja, poput depresivnosti i anksioznosti, osobito kada je razina očeve topline prema djetetu nakon razvoda braka niža (Sandler i sur., 2008). Uslijed rjeđe očeve prisutnosti i slabije uključenosti u odgoj nakon razvoda braka, kod djece se mogu pojaviti i neki eksternalizirani problemi. Problematično ponašanje u školi je stoga česta pojava kod dječaka (Mott i sur., 1997), a djevojčice primjerice u obrazovanju ostvaruju lošije uspjehe ili ispadaju iz obrazovanja, te se često upuštaju u rizična seksualna i delinkventna ponašanja (Nielsen, 2011). Pojave takvih internaliziranih i eksternaliziranih problema mogu otežati prilagodbu na razvod i otežati adekvatan socioemocionalni razvoj djeteta.

Iz svega navedenog proizlazi da je tema odnosa oca s djetetom nakon brakorazvoda široka i složena. Ovaj rad sažima samo neke nalaze koji mogu biti dobra polazišna točka za daljnje istraživanje obiteljskih odnosa poslije razvoda braka i razumijevanje figure oca u djetetovom odrastanju. U nastavku proučavanja ove teme bilo bi korisno usmjeriti se prema razvedenim očevima koji imaju zajedničko skrbništvo nad djecom. Naime, u većini istraživanja spomenutih u ovom radu najdominantnija skupina razvedenih očeva su oni koji ne žive u zajedničkom kućanstvu s djetetom. Logično je očekivati da će zbog takvog oblika skrbništva očevi biti u nepovoljnom položaju pri ostvarivanju odnosa s djetetom. U budućim istraživanjima bi stoga trebalo intenzivnije proučavati odnos očeva s djecom kad su ona u zajedničkom skrbništvu, dakle kad su uvjeti roditeljstva za majku i oca sličniji. Na taj način bismo mogli dobiti nalaze koji bi možebitno vjerodostojnije posvjedočili o tome koliku ulogu u održavanju odnosa s djetetom ima sam otac, a da nije riječ o posljedicama drugih okolnosti do kojih dolazi tijekom i nakon razvoda braka. Nastavno na tu ideju, u budućim istraživanjima bilo bi značajno vidjeti koje su to karakteristike očeva koji su motivirani za održavanje odnosa s djetetom nakon brakorazvoda, naspram onih koji nisu, točnije, proučiti koje odrednice ličnosti u oca mogu biti prediktori razvoja kvalitetnog odnosa s djetetom. Općenito u istraživanjima očinstva nakon razvoda braka bi bilo poželjno usmjeriti se prema otkrivanju pozitivnih primjera, dakle otkriti što očevima pomaže da budu dobri roditelji, što u ponašanju i postupcima očeva može izazvati dobar psihosocijalni razvoj djeteta, što kod očeva pospješuje dobar odnos s majkom i slično. Takvo usmjerenje bilo bi korisno i za praktičan rad s obiteljima u procesu razvoda. Stručnjaci pomažućih profesija koji rade ili s roditeljima u postupku razvoda braka ili s djecom tijekom i nakon razvoda roditelja, trebali bi biti usmjereni prema očuvanju odnosa u obitelji. Ovakva ideja nije nužno inovativna i zasigurno jest jedan od glavnih ciljeva pomažućih stručnjaka. Međutim, ta namjera stručnjaka najviše je izražena i izvediva u početku pri rješavanju osnovnih

pitanja razvoda, posebno onih vezanih za skrb i brigu za dijete. Ono što izostaje je kontinuirano praćenje odnosa u obitelji nakon razvoda braka. Budući da su nalazi istraživanja iznesenih u ovome radu većinom usmjereni prema tome da se intenzitet odnosa oca s djetetom poslije brakorazvoda smanjuje, a kvaliteta pogoršava, vidljivo je da postoji prostor za određenu intervenciju stručnjaka. Potrebno je omogućiti očevima primanje psihosocijalne podrške u području interpersonalnih i roditeljskih vještina te tako doprinijeti uspješnom ostvarivanju njihove roditeljske uloge i nakon izazovnog perioda razvoda braka.

4. LITERATURA

1. Adams, M. (2006). Framing Contests in Child Custody Disputes: Parental Alienation Syndrome, Child Abuse, Gender, and Fathers' Rights. *Family Law Quarterly*, 40(2), 315-338.
2. Amato, P. R. (2010). Research on Divorce: Continuing Trends and New Developments. *Journal of Marriage and Family*, 72(3), 650–666.
3. Amato, P. R., & James, S. (2010). Divorce in Europe and the United States: Commonalities and differences across nations. *Family Science*, 1(1), 2–13.
4. Baker, A. J., (2018.). Reliability and validity of the four-factor model of parental alienation. *Journal of Family Therapy*, 0, 1–2.
5. Baker, A.J., Darnall, D. (2006). Behaviors and strategies employed in parental alienation: A survey of parental experiences. *Journal of Divorce & Remarriage*, 45(1-2), 97-124.
6. Balmer, S., Matthewson, M., & Haines, J. (2017). Parental alienation: Targeted parent perspective. *Australian Journal of Psychology*, 70(1), 91–99.
7. Bastaits, K., Ponnet, K., & Mortelmans, D. (2012). Parenting of Divorced Fathers and the Association with Children's Self-Esteem. *Journal of Youth and Adolescence*, 41(12), 1643–1656.
8. Bastaits, K., Ponnet, K., Van Peer, C., & Mortelmans, D. (2014). The parenting styles of divorced fathers and their predictors. *Journal of Social and Personal Relationships*, 32(5), 557–579.
9. Braver, S. L., & Griffin, W. A. (2000). Engaging Fathers in the Post-Divorce Family. *Marriage & Family Review*, 29(4), 247–267.
10. Buljan – Flander, G. & Roje Đapić, M. (2020). *Dijete u središtu (sukoba)*. Sveta Nedelja: Geromar.
11. Čudina – Obradović, M. & Obradović, J. (2006). *Psihologija braka i obitelji*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
12. Državni zavod za statistiku (2020). *Tablica 7.1.3. Prirodno kretanje stanovništva – privremeni podaci* [datoteka s podacima]. Dostupno na mrežnoj stranici Državnog zavoda za statistiku: <https://www.dzs.hr/Hrv/Covid-19/stanovnistvo-brakovi.html>

13. Državni zavod za statistiku (2021). *Žene i muškarci u Hrvatskoj, 2021*. [datoteka s podacima]. Dostupno na mrežnoj stranici Državnog zavoda za statistiku: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/menandwomen/men_and_women_2021.pdf
14. Egeren, L. A. V., & Hawkins, D. P. (2004). Coming to Terms with Coparenting: Implications of Definition and Measurement. *Journal of Adult Development, 11*(3), 165–178.
15. Eurostat (2021). *Divorce indicators*. Posjećeno 30.07.2021. na mrežnoj stranici Eurostata: <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu>
16. Eurostat (2021). *Marriage and divorce statistics*. Posjećeno 18.06.2021. na mrežnoj stranici Eurostata: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>
17. Fidler, B.J., Bala, N. (2010). Children resisting postseparation contact with a parent: Concepts, controversies, and conundrums. *Family Court Review, 48*(1), 10-47.
18. Finley, G. E., & Schwartz, S. J. (2007). Father involvement and long-term young adult outcomes: The differential contributions of divorce and gender. *Family Court Review, 45*(4), 573–587.
19. Haaz, D. H., Kneavel, M., & Browning, S. W. (2014). The father–daughter relationship and intimacy in the marriages of daughters of divorce. *Journal of Divorce & Remarriage, 55*(2), 164–177.
20. Kalmijn, M. (2013). Long-Term Effects of Divorce on Parent–Child Relationships: Within-Family Comparisons of Fathers and Mothers. *European Sociological Review, 29*(5), 888-898.
21. Meier, J. S. (2020). U.S. child custody outcomes in cases involving parental alienation and abuse allegations: what do the data show? *Journal of Social Welfare and Family Law, 1–14*.
22. Markham, M. S., Ganong, L. H., & Coleman, M. (2007). Coparental identity and mothers? Cooperation in coparental relationships. *Family Relations: An Interdisciplinary Journal of Applied Family Studies, 56*(4), 369–377.
23. Mott, F. L., Kowaleski-Jones, L., & Menaghan, E. G. (1997). Paternal Absence and Child Behavior: Does a Child's Gender Make a Difference? *Journal of Marriage and the Family, 59*(1), 103.
24. Nielsen, L. (2011). Divorced Fathers and Their Daughters: A Review of Recent Research. *Journal of Divorce & Remarriage, 52*(2), 77–93.

25. Obiteljski zakon. *Narodne novine*, br. 98/19.
26. Pahić, T., & Miljević-Riđički, R. (2014). The Portrait of Mothers and Fathers in Croatian Daily Newspapers and in a Magazine for Parents: Today and Twenty Years Ago. *Croatian Journal of Education*, 16(2), 93-107.
27. Peters, B., & Ehrenberg, M. F. (2008). The Influence of Parental Separation and Divorce on Father–Child Relationships. *Journal of Divorce & Remarriage*, 49(1-2), 78–109.
28. Puhlman, D. J., & Pasley, K. (2013). Rethinking Maternal Gatekeeping. *Journal of Family Theory & Review*, 5(3), 176–193.
29. Sandler, I., Miles, J., Cookston, J., & Braver, S. (2008). Effects of father mother parenting on children's mental health in high- and low-conflict divorces. *Family Court Review*, 46(2), 282–296.
30. Schwartz, S. J., & Finley, G. E. (2009). Mothering, fathering, and divorce: The influence of divorce on reports of and desires for maternal and paternal involvement. *Family Court Review*, 47(3), 506–522.
31. Scott, M. E., Booth, A., King, V., & Johnson, D. R. (2007). Postdivorce Father-Adolescent Closeness. *Journal of Marriage and Family*, 69(5), 1194–1209.
29. Shevchenko, I. O. (2016). The Situation After Divorce. *Sociological Research*, 55(2), 91–103.
32. Sobolewski, J. M., & King, V. (2005). The Importance of the Coparental Relationship for Nonresident Fathers' Ties to Children. *Journal of Marriage and Family*, 67(5), 1196–1212.
33. Troilo, J., & Coleman, M. (2012). Full-Time, Part-Time Full-Time, and Part-Time Fathers: Father Identities Following Divorce. *Family Relations*, 61(4), 601–614.
34. Wallerstein, J., Lewis, J., & Packer Rosenthal, S. (2013). Mothers and their children after divorce: Report from a 25-year longitudinal study. *Psychoanalytic Psychology*, 30(2), 167–18.